

„1956 után Magyarország a hideg magány országa volt.”
(Esterházy Péter)

Fél évszázada lobbant fel és hamvadt el hirtelen a magyar forradalom lángja.

Meglett ember lett, aki akkoriban született, mire a rendszerváltásban a szabadságharcot nevének lehetett nevezni. Azóta további másfél évtized telt el. Neves írónk egy francia lapnak 2005 végén adott interjújából vettük a mottót körkérdeésünkhöz, melyben arra kértünk többeket, fogalmazzák meg, milyen lenne ma a saját számvetésük, hogyan látják most az eltelt ötven évet.

Kiszely István

Percemerkék ötvenéves dáridója

Magyarnak lenni nem hivatás, hanem küldetés

Felvidéki nemesi családunk története 1260-tól napjainkig megjelent nyomtatásban. Őseim több csatában részt vettek, embert, gabonát, fegyvert adtak a hazának, mert úgy érezték, hogy ez kötelességük. Íratlan szabály volt nálunk, hogy négy fiúnak kellett születni (hogy hány leány volt, az nem számított). A legidősebb fiú jogász, a második katona, a harmadik is katona volt – hogy ha az előző életét veszti a hazáért, legyen, aki pótolja –, és csak a negyedik fiú „vitte tovább” a birtokot. Még apámék is négyen voltak férfiak. Annak idején nem nagyon értettem meg családunk ilyen mentalitását, csak most, mint antropológus tudom, hogy a viselkedési formák és az életvitel genetikailag kódolt.

Mindezt azért írtam le, mert az '56-os szabadságharc idején én is mentőkosiba ültem – ha ma lenne egy szabadságharc, újra csak ezt tenném. Szállítottam a Corvin közből Pongrácz Gergely sebesültjeit és halottait, és visszaúton löszert vittem a harchoz. Úgy látszik, a második Kiszely fiú szerepe jutott osztályrészemül. Nagy és hősi idő volt ez, nem is beszélek erről soha senkinek, hiszen a mai fiatalok úgysem értenék meg, no meg mindezt legbensőbb magánügyemnek tekintem. Elfogtak az oroszok, a helyszínen halálra ítélték Jankó Bélával és Margescu Sándorral együtt... Abban a zűrzavarban nekik sikerült kiszökniük az országból. Jankó Béla egyetemi tanár Kaliforniában, Margescu Sanyi pedig neves művész Párizsban. Én itthon maradtam.

Az '56-os szabadságharc utáni hányattatásaimról nem írok és nem beszélek, hiszen részben ez ma már senkit sem érdekel, részben sokan átéltük ezt, de egyikünk sem kérkedik vele. Volt időm gondolkodni hazánk sorsán és történetén. Sokszor voltunk a mainál kilátástalanabb helyzetben – gondolok a ta-

tárdulás utáni évekre, a százötven éves török megszállás idejére és a 263 éves Monarchia kilátástalanságára –, de mindig akadt valaki (vagy valami), aki (vagy ami) „helyretette” az országot, visszaadta lakói öntudatát és büszkeségét. A tájárjárás után IV. Béla révén újra Európa lettünk; a török idők után a Rákóczi-féle szabadságharc újra felébresztette a nemzet öntudatát; majd 1848-ban egy „pimaszul fiatal” ember – Petőfi Sándor – ki merte mondani, hogy „talpra magyar!”, „itt az idő”, „rabok voltunk mostanáig”. És megtört a Habsburg-uralom, már soha többé nem lehetett olyan, mint azelőtt volt. Szabadságharcaink után volt megtorlás, de az elnyomás régi formájában már nem tért vissza.

Ez történt 1956-ban is. Leverték a szabadságharcot, de egy diktatúra a régi formájában megdőlt. A kemény diktatúra után jött egy sokkal károsabb időszak: az agy mosás. Ördögi találmány volt, amely elsősorban a „proletárookra” támaszkodott, de becsületes paraszttársadalmunkra is kihatott. Munkánk ebben az időszakban nehezebb volt, mint az '56-os szabadságharc idején. Naivul hittünk abban, hogy egy elvileg megnyert, gyakorlatilag levert szabadságharc után megszabadultunk az ideológiai nyomástól. Nem így történt. Ebben az '56 utáni időszakban nem fegyverrel, hanem ideológiai módszerekkel harcoltunk. Az agy mosás ellen a magyarság öntudatát, büszkeségét próbáltuk visszahozni, élesztgetni. Sokunk megbukott, sokunkat megaláztak, sokunk állását veszítette, sokunkat akaratunk ellenére olyan helyzetbe hoztak, hogy végül megtörtünk, de lassan mégiscsak előkészítettünk egy változásnak – „rendszer váltásnak” vagy „rendszer váltóztatásnak” – nevezett eseményt.

Euforikus hangulatba került az ország 1990-ben. Az emberek úgy gondolták, hogy vajas kenyerekre most már kaviár és szalámi is jut; parasztságunk úgy gondolta, hogy megint gazdálkodhat saját földjén; az értelmiség pedig arra számított, hogy szabadon alkothat, szellemi munkáját megbecsülik és meg is fizetik. Naiv gondolatok voltak ezek. A kommunisták „szocialista” bőrbé bújtak, az életszínvonal nemigen emelkedett, a tudományt továbbra is a kommunista rendszerhez lojális kutatók irányították, és a szovjet rendszert egy hamis liberális globalizálás, az előbbinél a magyarság számára veszélyesebb „amerikanizálás” váltotta fel. Először dilettáns politikusok, néha igen tisztességes, de vezetésre alkalmatlan emberek kerültek hatalomra, aztán botcsinálta „politikusaink” ráébredtek arra, hogy a politika jó anyagi lehetőségeket nyújthat, és megjelentek a „megélhetési politikusok”, akik „mindkét oldalon” jó számmal voltak/vannak.

Megkérdezték: hogyan látom ma az '56-os szabadságharc óta eltelt ötven évet? Ha nem foglalkoztam volna a magyarság genetikájával, és csak ötven – és nem háromezer – évben gondolkodnék, akkor nagyon sötétnek, kilátástalannak látnám a múltat és még sötétebbnek a jövőt. Szerencsére ez nincs így. A nyolcvanas években már megindítottunk egy megállíthatatlan folyamatot: megteltek a művelődési házak az ország sorsa iránt aggódó emberekkel, számos, a múlttal foglalkozó könyv jelent meg, újraindultak a népfőiskolák, sok néptánc kör, hagyományörző csoport, énekkar, mesemondó kör alakult. A közéletben lazult a diktatúra, bár ez a hivatalokban még nem látszott. Az eltelt ötven év alatt a valaha vezető szerepet játszó értelmiségiek nagy része belefáradt a harcba; vagy elmentek az országból, vagy beletörődtek a változtathatatlanba, vagy ők is beálltak a sorba. Csak kevesen tudtak talpon maradni: megszállott örültek és erős nemzeti múlttal rendelkező családok sarjai. Elsilányult a tanári

kar, a tanulók már nem tudtak „felnézni” oktatóikra, mert csak az kerülhetett „helyzetbe”, aki kiszolgálta a diktatúrát, azok pedig többségükben nemigen rendelkeztek kimagasló szellemi képességekkel.

A „rendszerátalakítás” euforikus kezdete után „leült” az ország. Egy-két embert kivéve silány személyek kerültek vezetői helyekre, aki a magyarsággal foglalkozott, azt újra nacionalistának, sovínisztának, netán fasisztának bélyegezték, és a pártok – mindkét oldalon – csúnyán mocskolták egymást. Sajnos a mocskolódásnak mindig van némi alapja, amit el lehet hallgatni, de ki is lehet teregetni. Kiteregetni pedig csak az tud, akinek a média a kezében van. A politikusok sárdobálásait hallva az emberek jelentős része áhítja, szomjúhozza a „tisztát”, a „szépet”, a „nemeset”. Ezért az utóbbi időben egyre többen fordulnak a tartást adó nemzeti múlt felé. Soha ennyien nem voltak olyan művelődési házakban, előadásokon, egyetemeken, ahol magyarságról, múltról esik szó. Csakhogy elfogytak az „igaz emberek”, és itt is megjelentek a sarlatánok. Megtévesztőek az igaz ismeretektől távol álló laikus előadók, a dilettánsok és a feltűnést keresők, akik akár szóban, akár írásban igyekeznek meggyőzni vélt igazukról a hallgatókat-olvasókat. Mindezt nemegyszer jóindulattól vezérelve teszik, de mégiscsak károsak, hiszen félrenevelik az igaz ismeretekre vágyó, jobb sorsra érdemes embereket.

A politika által kikényszerített, de hivatalosan üldözött múltkeresés megállíthatatlan folyamattá vált. Minden kis falu megírja helytörténeti monográfiáját. Szinte minden település helységnevtáblája alá odakerült az addig sohasem volt címer, a testvértelepülések neve, köztük a világháborúk hősi halottainak emlékműve, országzászló, kopjafa, vagy valami, ami emlékeztet a nemzeti múltra. Ez a természetes valahova tartozás keresése nem illik bele a globalizálódásba, ezért újabb erős támadás indult a múltjukat keresők ellen. A „sajtó” mindent megtesz, hogy a legszentebből is gúnyt űzzön, és a magyarságukhoz, vallásukhoz ragaszkodókat fasisztáknak és antiszemitáknak titulálja. Csakhogy a sajtó e „válogatott legénység” többnyire szakmailag képzetlen, csak feladatot teljesít, ezért az ellenkező hatást éri el. Minden népben van egy természet adta magára találási vágy, ami megállíthatatlan folyamat. Ez történt hazánkkal a XIX. század utolsó éveiben, ez történt a diktatúráktól megszabadult országokban (Spanyolország, Portugália, Olaszország, Görögország, Törökország stb.), és ez történik ma nálunk is.

Milyennek látom az eltelt ötven évet? Olyannak, amilyenben már volt részünk, amilyen a többi volt szocialista országban is van, azzal a különbséggel, hogy a magyaroknak távolabbi a múltja, és a történelem viharai idején megtanultunk küzdeni, újra meg újra talpra állni. Hogy a mi életünk „elkallódott”? Kit érdekel ez egy nép háromezer éves történetében? Nekünk kötelességünk a stafétabotot átadni a jövő ifjúságának. Ezért tanítok 35 éve, mert látom és tudom, hogy a jövő generációját már nem lehet becsapni. A fiatalok vágyódnak az igaz, a tiszta élet után. Bennük látom a jövőnket. Nem a fülbevalós, kopasz, dizájnos narkósokra és a bűnözőkre gondolok, bár a felszínen vannak (szerencsére kevesen). Azokra gondolok, akik hozzám járnak az egyetemekre, akik még tiszták, és vagy magyarok maradtak, vagy újra azzá lettek.

Óstörténeti könyveim soha nem remélt példányszámban fognak el, hiszen ezek nem politikáról, hanem a magyarságról szólnak. A 2005-ös nemzetközi genetikai vizsgálatok hazánkat illetően megdöbbentő eredménnyel zárultak. A történelem viharai után, a tatár pusztítás, a török megszállás, a Monarchia elnyo-

mása és a későbbi betelepítések és erőszakos betelepítések, az ország 1920-as megcsonkítása, a két világháború, a 45 éves diktatúra és a 15 éves „útkeresés” ellenére a magyarság harminc százaléka meg tudta őrizni ősi, belső-ázsiai génállományát. És ez az, ami miatt egy biológus jövőnket illetően csak optimista lehet, mert ma már tudjuk, hogy a belénk kódolt ismeretanyagok, viselkedési formák előbb-utóbb manifesztálódnak, és jól láthatóan is megjelennek.

Van egy kínai közmondás, amely szerint, aki egy évre tervez, az magot ültet, aki tíz évre, az fát ültet, aki száz évre, az oktat. Mi száz évre és évekre tervezünk, és azt oktatjuk, hogy ami ebben az ötven évben aljasság és mocsok volt – és még ma is az –, az egy nemzetközi folyamat része, amely szükségszerűen elmúlik. Eljön az idő, amikor oda való emberek kerülnek vezető helyekre, amikor a pártok, ugyan más-más módon, de az ország javát akarják szolgálni, és újra jó lesz magyarnak lenni.

Frenkl Róbert

Reformer a forradalomban

Mintha ma lenne. Ötödéves medikus voltam. Ültünk a Neurológiai Klinika tantermében, vártuk az előadót. 1956. október 23-a, délelőtt volt. Egyszerre csak hírnök jött és lihegve szólt: „Mégis lesz tüntetés, engedélyezték. Előadás után gyülekezés a belső telepen, a klinikakertben, onnan indulunk.” És valóban így történt. Ha csak ennyi lett volna, már ez is életre szóló élményem. Hatalmas tömeg, hallgatók és oktatók, elindultunk a váratlanul jó időben, ragyogó napfényben a Petőfi-szoborhoz, a tüntetés, a felvonulás első állomásához. Mit is énekelhettünk volna? Természetesen a Kossuth-nótát. „Kossuth Lajos azt üzenté...” Ma is látom kollégáim, tanárain boldog tekintetét, felszabadult mosolyát, hallom az énekhangot, együtt vonulunk. Ezekért a pillanatokért érdemes élni. Ritkán, nem mindenkinek adatnak meg. Érzelmi lények vagyunk. Hihetetlen jó érzés az együvé tartozás. Nincs szükség szavakra. Tudjuk, mindenki – ebben az ihletett pillanatban – ugyanúgy érez, ugyanúgy gondolkodik. Átszakadtak a gátak. Nem tudjuk, mit rejteget a jövő, most nem is foglalkozunk ezzel, csak azt tudjuk, hogy az elmúlt évek lidércnyomása, a hazugságban telő élet nem jöhet vissza.

Ez a felvonulás, ha tetszik, békés tüntetés, ennek a hangulata felhőtlen, felejthetetlen élményem, emlékem. Érthetően a visszaemlékezésekben, leírásokban csaknem teljesen elfedték a későbbi események, de számomra ez a nap-sütéses néhány óra mégis mindig valahogy a „lehetett volna másképpen” gondolatot hozta elő, erősítette. Lehet, hogy ezzel a felvonulással ért véget az akkor már hetek, hónapok óta tartó reformfolyamat, reformkorszak, és kezdődött meg a nap hátralevő óráiban a forradalom. Magam mindig reformer voltam, és bár tiszteltem a forradalmat, a forradalmárokat, de idegenkedtem is tőlük. Az 1956-os forradalmat követően ez a felfogásom megerősödött.

De még október 23-a van. A történelem mindig produkál furcsaságokat. 1956 őszén a reform igénye, szükségessége elsősorban a Petőfi Kör vitaestjei-

ben öltött testet. Ahogy ez lenni szokott, a társadalmi élet frekventáltabb területei után került sor az egészségügyi vitára. Ennek helyszíne az Eötvös Loránd Tudományegyetemhez tartozó Gólyavár volt (megközelíthető a Puskin utca, illetve a Múzeum körút felől), időpontja pedig október 23-a, este. Ezért sem tartottunk többen később a tömeggel, nem mentünk a Bem-szoborhoz, hanem a Gólyavár felé vettük az irányt.

Drámai este volt. Epikusan indult, drámaian folytatódott, tragédiákba torcollott.

Már az úgynevezett szűk szakmai kérdések körül is felforrósodott olykor a légkör. Előkerültek ugyanis olyan kényes, kínos témák, mint az orvosok közreműködése a politikai foglyok vallatásában megfelelő tudatbefolyásoló szerep adagolásával. Terítéken volt az egészségpolitika és a tudománypolitika. Maga a korszak leginkább meghatározó orvos személyisége, Rusznyák István igyekezett kifogni a vitorlából a szelet, válaszolni nagy rutinnal minden felvetett kérdésre. Lassan azonban az élet betört a tárgyalásra, az egészségügyi reform vitáját elsöpörte a forradalom. Hírnökök érkeztek, akik hírt hoztak az utcáról, és a Szabad Ifjúság című újság különkiadását, melynek vezércikke a *Mienk az utca* címet viselte. Azután bekapcsolták a rádiót, a gyülekezet közösen hallgatta meg a Gerő-beszédet, amely itt is ugyanolyan kiábrándulást okozott, mint országszerte.

Megosztottá akkor vált a csapat, amikor az érkezők azt a hírt hozták, hogy az ÁVH-sok a rádiónál lövik a tömeget, amely megostromolta az épületet. „Az a dolguk, hogy védjék a rádiót” – elhangzott ez a kisebbségi vélemény; a többség megborzadt, azért is, mert a rádió Bródy Sándor utcai épülete egészen közel van a Gólyavárhoz.

Az egység azonban hamar helyreállt. Az ülés véget ért. Megérkeztek a rádiótól az első sebesültek. Többségüket hozták. Hamar elterjedt azután, hogy orvosok vannak a Gólyavárban, így elkezdtek idehozni a sebesülteket. Hihetetlen a történet, hihetetlen volt a látvány, az élmény. Neves sebészek, professzorok, ahogy ez egykor a negyvennyolcas szabadságharcban történhetett, levették ingüket, széttépték, így nyújtottak elsősegélyt, kötözték a sebeket, addig, amíg az első mentők megérkeztek. Általános megdöbbenést keltett, hogy kevés volt a lábsérülés, láblövés, a harc képtelenné tétel, bizony több mellkasi lött sérülést kellett ellátni, fejre, szívre céloztak a fegyveresek.

Éjfél felé járt már az idő, amikor Pataki Zsigmonddal, a kiváló sebésszel, aki három évig tanított minket, elindultunk néhányan a Múzeum körúton gyalogosan hazafelé. Láttuk a felborított villamoskocsit, a kiégett autót, a forradalom kezdeti jeleit. Akkor mondta sebész oktatónk: „Ma este ki kellett volna nevezni Nagy Imrét miniszterelnöknek, talán ekkor még megállítható lett volna a radikalizálódás. Holnap ki fogják nevezni, de már késő lesz, a folyamat nem lesz kezelhető.”

Egyet is értettem vele meg túlzottnak is tartottam sajátos pesszimizmusát. Naivul bízunk abban, amiről ő tudta, hogy lehetetlen, nevezetesen a szellem palackban tartásában, a reformfolyamat folytatódásában. A következő tizenegy napon is gyakran eszembe jutott Pataki Zsigmond gondolatmenete. Mindig azt reméltem, hogy az események rácáfolnak, bekövetkezik egyfajta konszolidáció, Nagy Imre ott folytathatja, ahol korábban elkezdte.

Annál is inkább, mert nagy hatást gyakorolt rám az akkori vasárnapi napilap október 21-i számában megjelent, Boldizsár Iván által készített interjú:

Vasárnap délelőtt Nagy Imrénél. Ebben benne volt a lassan, fokozatosan végrehajtható, végrehajtandó reformprogram. Azóta is sokat foglalkoztatott a természetesen fel nem tehető, irreális kérdés: mi lett volna, ha tovább tart a reformfolyamat? Mi lett volna, ha...? – ezt a kérdést nem jegyzi a történelem. Mégis kínozza a mi nemzedékünket, nem lehetett volna-e egy Nagy Imre-reformkormányval eljutni oda – a sok áldozat nélkül –, ahová a Kádár-rendszer 1963-at követően fokozatosan eljutott?!

Világtörténelmi tett, világtörténelmi esemény volt az 1956-os magyar forradalom. Rövid távon elbukott a szovjet erőszak miatt. Ahogy 1848-ban a cári Oroszország, úgy 1956-ban a szovjet terror fojtotta vérbe a magyar forradalmat és szabadságharcot. De középtávon már a forradalom vívmánya volt az úgynevezett gulyáskommunizmus, a legvidámabb barakk. Kádár János és köre – maguk is megjárták Rákosi Mátyás börtönét – részben pragmatikus politikusként enyhítettek a diktatúra szorításán, részben talán a lelkiismeretükön is könnyíteni akartak a forradalom áldozatai miatt. Hosszú távon pedig 1956 bizonyosan meghatározó szerepet játszott az 1989–90-es rendszerváltozásban. Hiszen a különböző politikai irányzatok, történelmi iskolák egyaránt elismerik, hogy a magyar forradalom volt az első hatékony lépés a megdönthetetlennek vélt szovjet birodalom megszüntetésében.

De erről akkor még mit sem tudtunk. Csak éltünk napról napra, október 23. és 28. között inkább szorongásban, félelemben, bizonytalanságban, a második héten viszont már egyre inkább reménykedve a konszolidációban, a dolgok jóra fordulásában. Ekkor már az egyetemi sportra is jutott energia. Az egyetemi-főiskolai sportot a Haladás sportközpont szervezte, 1949, a hagyományos egyesületek megszüntetése után. Az Oktogonon volt az országos iroda. Később ez lett az MLSZ, a labdarúgó-szövetség helyisége. Itt jöttünk össze tárgyalni az egyetemi sport átszervezéséről, jövőjéről. Másnap vonultak be a szovjetek.

Közben voltak egyéb nagy pillanatok. Ilyen volt október 31-én, a reformáció ünnepén Ordass Lajos püspök igehirdetése. A reformfolyamat 1956 őszén az egyházakat is elérte. Rehabilitálták és visszahelyezték állásába a hozzám igen közel álló Deák téri lelkészt, Keken Andrást. 1949-ben internálták, mert kiállt Ordass Lajos mellett, ezt követően fizikai munkás, majd anyagkönyvelő volt. Ordass Lajos rehabilitációja is megindult, a megállapodás szerint előbb teológiai tanár lett volna, és később, alkalmas időpontban folytathatta volna püspöki szolgálatát. A forradalom ezt a folyamatot is elsöpörte. A kollaboráns püspökök sietve lemondtak, Ordass Lajos visszavehette hivatalát. Emberi nagyságára jellemző, hogy ő menekítette meg Horváth Jánost, az Államegyházügyi Hivatal elnökét a forradalmárok elől. Ennek ellenére 1958 nyaratól ismét megakadályozták püspöki szolgálatát.

A forradalmat leverték. Évfolyamunk és több oktatónk meghatározó szerepet játszott az eseményekben a pesti orvosegyetem forradalmi bizottságában. Közülük volt, aki a bukás után elment, mint Jankó Béla évfolyamtársam és Prágai Dezső, aki biokémiára tanított. Volt, aki itthon maradt, mint Palkovits Miklós, aki emiatt csak egy év kihagyás után, Kiss Ferenc professzor bölcs, erős támogatásának köszönhetően folytathatta tanulmányait. Oktatóim közül Pataki István farmakológus és Horányi Mihály belgyógyász pályáját törte meg a forradalom, illetve utána a megtorlás. Pataki István, az egyetem akkor talán legnépszerűbb embere, a neves professzor, Issékutz Béla utóda lett volna. Ke-

gyet gyakoroltak velem, hogy a lipótmezei intézetben egy laborban dolgozhatott. Horányi Mihály az I. Belgyógyászati Klinikán volt a forradalmi bizottság elnöke. Akárcsak Pataki, ő is humánusan gondoskodott arról, hogy senkit ne érjen bánatódás, zavartalan legyen a klinika munkája. „Hálából” a kispesti SZTK-ba száműzték a Ruzsnyák István által is nagyra tartott orvost. Nagy örömöm, hogy megélhette még a rendszerváltást követő elismerést. 1956 lázas napjainak és az azt követő heteknek, hónapoknak több, maig kellően fel nem dolgozott tanulása van. Ilyen az is, hogy mennyire működött a Rákosi-rendszer sötét évei alatt is a társadalom egészséges értékhitel. Mennyire zökkenőmentesen és minimális hibaszázalékkal választották meg a közösség által hitelesnek megismert, tartott személyiségeket a forradalmi bizottságok élére. Talán azért is, mert viszonylag rövid életű és kemény volt a Rákosi-diktatúra. A több mint három évtizedes Kádár-rendszer, a puha diktatúra, a maga módján jobban erodálta a társadalmat, megbetegítette az egészséges gyökereket. Az értelmiség többsége számára a Rákosi-rendszerben a szembenállás – legalábbis, ami a belső meggyőződést illeti – volt a természetes magatartás, míg a Kádár-rendszerben az együttműködés – gyakran ennek őszinte formája – vált meghatározóvá.

Az európai formátumú politikus, Nagy Imre 1956-ban, a második héten, elindult a pluralista, polgári demokratikus társadalom irányában. Képes lett volna létrehozni egy, a Szovjetunió iránt lojális, semleges országot, hasonlóan a nyugati orientációjú, semleges Ausztriához. Ne feledjük, 1955-ben írták alá az osztrák államszerződést. A magyar ügyet elsöpörték a világpolitika kegyetlen realitásai. De megmaradt a forradalom emléke, ha a szabadságharc el is bukott, a forradalomé, melyet a munkások és az egyetemisták vívtak meg és leginkább az úgynevezett reformkommunisták, a Petőfi Kör prominensei készítettek elő. Amikor 1958-ban, diplomám elnyerése után a kötelező néhány hetes laktanyai kiképzésen vettünk részt a lögyakorlaton, a vagány főhadnagy még így biztatott minket: „Nem magyarázok, uraim, önöknek, csak úgy célozzanak, mint ötvenhatban!” Ma ez már legendának látszik.

Ezért sem tud a mai túlpolitizált hazai közélet igazán szembesülni azzal, mit is jelentett a forradalom akkor, és mit jelent ma. Könnyű fajsúlyú politikusok hiába próbálják meg kisajátítani a forradalmat, eszmeiségét, igaz ügyről lévén szó, ez ellenáll a manipulációknak. Még élünk, akik szívünkben hordozzuk azoknak a napoknak az emlékét, akik megszenvedtük barátaink, harcostársaink elvesztését, akik gyötrődtünk 1956 novemberében, decemberében és azt követően is még sokáig. Amíg élünk, nem hamisítható meg a történelem.

Még néhány személyes szó. 1956. november közepétől karácsonyig a győri kórházban dolgoztam. Sokat tanultam Nyári tanár úrtól, Rácz adjunktustól a belgyógyászatban, és önálló tanulmányt igényelne a sok találkozás, beszélgetés a Nyugatra igyekvőkkel. Kedvenc városom maradt Győr, az a pezsgő élet, ami akkor is jellemezte, szemben a kijárási tilalommal sújtott, búskomor Budapesttel.

1957-ből az evangélikus egyházi élet, különösen az Evangélikus Élet hetilap szerkesztőbizottságában végzett munka a közvetlenül a forradalommal összefüggő jelentős emlékem. Az ifjúság oldalát, rovatát szerkesztettem Juhász Géza lelkésszel együtt egészen 1958 februárjáig, amikor a megerősödött politikai rendszer letörte a szolid egyházi reform fuvallatát. De az újság ma is hozzáférhető, csodálható az egyház rövid életű viszonylagos szabadsága.

Akárcsak másik jelentős életterületem, a sport változása. 1957-ben újjáalakultak a sportegyesületek, ekkor alakult meg az OSC, a pesti orvosgyetem klubja, mely életem része lett. A Kádár-rendszerben a sport, a sportegyesületek, igaz, igen szerényen, de mégiscsak valamennyire a demokratizmus csíráit képviselték.

Látszólag formai kérdés, de soha nem ejtettem ki azt a szót, hogy ellenforradalom.

A rendszerváltozás után, Prágai Dezső barátom kezdeményezésére, '56-os emlékművet állítottak fel a belső telepi klinikakertben. Jellemző módon a milliárdos költségvetésű egyetemnek nem volt erre pénze. Magam szereztem forrást, Dezső kérésére, a sportegyesület szervezetét felhasználva. Ambivalens érzéseim voltak. Itt említem ezt először.

Ami ezen túlmenően az elmúlt fél évszázadot illeti, a történelem nem sokat fog foglalkozni velem. Marad mint rendkívüli esemény a forradalom, a megtorlás és néhány mondat a kádári konszolidációról, majd a békés rendszerváltozásról és az éppen ezért nehezen formálódó polgári demokráciáról, a jogállamiságról. Mert a zsigerekben még ott éltek a túlélési stratégiák, a megalkuvások, a kétarcúságok. Ennek a fél évszázadnak „csupán” annyi a történelmi üzenete, hogy akik itthon maradtunk, ellenszélben is valódi értékeket teremtettünk, biztosítva a szükséges cezúra mellett a nemzet érdekét kifejező kontinuitást. Nem kétséges, a forradalom emléke adta erkölcsi-érdemi tartásunkhoz a muníciót és tartotta ébren a reményt. Bár nekünk is fájdalmasan meg kellett tapasztalnunk: nincs igazán győztes forradalom.

Azt gondolom, hogy a forradalom az egész magyarságé, az egész emberiségé. Ha már senki nem él majd a szemtanúk közül, talán könnyebb lesz. De az utókor akkor adózik majd igazán a forradalom hőseinek, ha a reformok révén megvalósítja a progressziót. Nem szeretem a forradalmakat, a veszteségeket, fájnak az ártatlan áldozatok, ambivalencia a túlélés. És mégis gyönyörű volt.

Gyulai Líviusz

Ötven év telt el

Ötven év telt el. Akkor tizennyolc éves múltam, most lassan hetven leszek. Kortársaimmal együtt úgy éreztük, történelmet írunk, akár a márciusi ifjak...

Pár éve Litvániában, Kaunas városában volt kiállításom. A megnyitó utáni fogadáson egy idős úr (a kerület vezető méltósága) pezsgővel koccintott a magyarokra. Elmondta, sok ezer sorstársával együtt a gulagon volt, amikor titkos csatornákon át értesültek, Magyarországon kitört a forradalom! Akkor mindnyájan megegyeztek abban: elindult a rendszer a bukás felé... Hát igen, több évtized szenvedés és megaláztatás után be is következett, de addig forradalmunk ellenforradalom volt, s mi ellenforradalmárok, meg „kúrva egyemisták” (sic!). Ezt egy rendőr mondta nekem 1959-ben, miután átlapozta

a személyi igazolványomat... Történetesen egy budai presszóban ültem, s éppen gyermekkori pajtásommal beszélgettem, amikor a helyiségbe pár pasas lépett be „önkéntes rendőr” feliratú karszalaggal felövezve. Egyikük felszólított engem és a barátomat, valamint jó néhány körülöttünk ülőt is, hogy kövessük őket... (Nagyon sűrűn ültünk egymás mellett, így azt hitték, hogy mindahányan egy társaságba tartozunk.) Bekísértek egy közeli kapualjba, ahol „vonalban” már vártak bennünket az egyenruhás rendőrök „kivont” gumibotokkal... (Meggjegyzem, sejtettem, hogy miattam van az egész. Kicsit már megnőtt a hajam... A hosszú haj vagy a szakáll jelzésértékű volt a hatalom szemében, amolyan ellenállásféle.) Az mentett meg bennünket, hogy az épület előtt egy taxiállomás volt, s a sofőrök, mintegy „kíváncsiságból”, a bejárat elé álltak. Így végül „csak” igazoltattak bennünket, s akkor hangzott el a fent már idézett gyöngyszem. A másik egyenruhás pedig kérdőre vonta barátomat, hogy mit keres itt Budán, amikor Pesten lakik, a Mátyás utcában. Mindezt délután 2 órakor... Egyik fiúcska megszeppenve ugyan, de önérzetében sértve előadta, hogy ő csepli és a munkásosztályhoz hú, azonban ennek sem volt foganatja. Mindnyájunkat felszólítottak, hogy gyorsan fogyasszuk el, amit rendeltünk, és sietősen hagyjuk el az eszpresszót.

Ilyen légkörben éltünk. Mindemögött pedig besúgás, verés, megfélemlítés, zsarolás – a néppel szemben –, s a legteljesebb szervilizmus a „gazdi”-val szemben. Negyven évi Kádár-országlás, gerinctörés vagy -hajlítás...

Magyar Honfitársam! Ma szabadon utazhatsz bárhová, de ha elhagyni kérsz e hont, ugye még érzed a gombócot a torkodban? Az ominózus határlépcsre gondolok. Az egyenruhások lassú mozdulataira, amellyel úti okmányodat lapozgatják. Pedig ma már a legtöbb esetben a határon kedvesek és szolgálatkészek; de a múlt tovább kísért, s te mint egy köztörvényes sompolyogsz haza, avagy osonsz kifelé..., ahol a szabadság – ugye... Büntudatod neveltek beléd, ha kimentél, s azt haza is hoztad, amennyiben hazajöttél. Többnyire azonban hazajöttünk, hiszen a Haza itt van!

És még ma is egy egyszerű rendőr láttán hevesebben kezd dobogni a szíved, pedig '56 őszén sokan kiáltották közülük nekünk, felvonulóknak: „Szívesen veletek mennénk mi is, fiúk!” Teherautóval hordták a főiskolánkra (a képzőművészetre) a lőszeres ládákat, s könyörögtek nekünk, rakjuk el, mert ha az oroszok megtalálják náluk, agyonlövik őket mint fasisztákat...

Bizony, ez a mi örökségünk. Így telt el a drága ifjúságunk, hazug dalok és frazeológiák befűlésével. Hazafias nevelés helyett internacionalizmus – agymosás az élet minden területén. Képmutató lett a magyar gyermeke – tudathasadásos... Első a túlélés lett, azután a közöny, a kicsinyes, önös lét...

De most feltépem a behagedt és óva féltett sebet, s Rólad beszélek, drága Ötvenhatunk!

1956. október 23.

Verőfényes, gyönyörű nap. Ami a természetet illeti, éppúgy, mint a történelmünkben!

Délelőtt indulás a Vas utcába, ott találkozunk művészeti főiskolások, hogy együtt vonuljunk tovább, csatlakozva a többi tüntető csoporthoz. (A Vas utcában volt és ma is ott van a Színművészeti Főiskola, ma egyetem. Mi, képzőművészetisek ráadásul egy kollégiumban laktunk a színinövendékekkel az akkori Vorosilov, ma Stefánia úton. Garasékkal, Csurkáékkal, Moldováékkal...) Mellünkön nemzeti színű kokárda, az intézmények nevei rögtönzött táblákon, zászlók, Kossuth-címer. Ez mind látható a korabeli dokumentumfilmekben. Egyre többen lettünk, az utcákról további emberek csatlakoztak hozzánk, az ablakokból integettek... Petőfi-szobor. Sinkovits elszavalja a Talpra magyart! Tovább megyünk a Bem-szoborhoz, majd a Kossuth térre. Ott a tömeg már óriási. Még a Rákóczi úton jön a hír: Piros László (az akkori belügyminiszter) nem engedélyezi a tüntetést... Néhány óra múlva mégis, de akkor már régen százezrek voltak az utcán.

A Kossuth téren leelvtársazott, majd az ezt követő füttykoncert után honfitársazott minket szegény Nagy Imre, majd a villanyt is ránk oltották. Hanem tele voltunk a szabad sajtó első termékeivel, s nappali világosság lőn, mihelyst leleményesen meggyújtottuk őket... Annak is híre ment, hogy az ávosok körülvettek bennünket és a tömegbe fognak lőni (ismerős?), de senki nem tágított! Majd a vonulás a Sztálin-szoborhoz és a Rádió elfoglalása következett. Mindenütt hatalmas tömeg – késő este pedig már folyik a vér.

A Thököly úton teherautók vonulnak, zászlókkal, fegyveres munkásokkal, egyetemistákkal. Fiatalokkal, öregekkel egyaránt. A Sztálin-szobor ledöntve. Jóval később látom egy darabját Pécsi Sándor kiváló – sajnos rég elhunyt – színésziadásunk kertjében: Sztálin kézfeje, figyelmeztetően, egyik ujját felemelve. Visszahelyezve ez '56 emlékműve lehetne, vagy a csizmái, ha még maradt belőle valami...! Aztán az első halottak. A mindennapos ágyútűz, aknavető süvítés, robbanások, géppisztolysorozatok és puskaropogás. Kitért a forradalom!

Miután az egyetemeken katonai tanszék is volt, és nyáron néhány hónapig kiképzés is, a társaság egy része valamit szagolt a témához. Sőt, mi, elsőévesek szeptemberben és október elején még lövészetre is jártunk, persze csak rövid ideig. Most azonban a Közgazdasági Egyetem pincéjéből kellett hozni a fegyvereket – egyenesen a fegyverolajból kiemelve. Napokig tisztítottuk őket, vörös drapéria volt hozzá rengeteg... Ezek a puszkák úgynevezett „dióverők” voltak, gondolom, a hosszuk miatt, de a „komolyságuk” miatt is. Ugyanis nem sokat értek az orosz reguláris, jól képzett hadsereg korszerű fegyvereivel szemben. Nekünk, egyetemistáknak még fegyverviselési engedélyt is adtak – Kopátsy Sándor, Budapest akkori rendőrparancsnoka szignózta, s így Nemzetőrséggé szerveződünk. (Ez azért volt fontos, hogy illetéktelen kézben ne lehessen fegyver.) A mi osztagunkat például a mézszárlás után kiküldték átfésülni a Mezőgazdasági Minisztérium Kossuth téren álló épületét. A feltételezés szerint ugyanis ennek tetejéről vagy ablakaiból lőttek a tömegbe.

A menzai viaszosvászon abroszok és az udvaron fellelt homok segítségével géppuskafészeket fabrikáltunk, belőlük készült a „mellvéd”. Erdélyi Attilával (Párizsban hunyt el szegény) pajszerrel véstük a Főiskola bejáratával szemközti falat, tüzellőállás gyanánt. Közben, mint minden pesti polgár, ha egy kis csend volt, jártuk a teljesen szétlőtt várost, néztük a halottakat, a rögtönzött sírokat,

olvastuk az alkalmi újságokat, hallgattuk a Szabad Európát – remények és kétségek közt... Oroszok mentek, oroszok jöttek...

november negyedike, hajnal

Osztagunk a Városligeten át rohamléptekkel, fegyveresen sietett a Főiskolára, mielőtt még az orosz tankok odaérnek. Már jöttek Vecsés felől, végig a Thököly úton... Ekkor robogott be hozzánk Koffán Károly, kedves tanárunk. Életmentőnk... (Őt szintén kirúgták a Főiskoláról, Kondor Béla mentora volt a grafikán, mikor Bélust más tanár nem vállalta fel.) A benzines palackokat és fegyvereket befalaztatta velünk, majd áttörtük az Izabella utcai pincék falát, menekülési útvonalat biztosítva ezzel a Hunyadi térig. A rendőrök teherautóval és töméntelen ólomtetejű ládával érkeztek, ezekben lőszeresek voltak. Néhányan az Izabella utcai kapun át „kitörtünk” az épületből, és a már heves harcban álló város tankjai, gyalogsági és aknatűz közt szaladkozva szerencsésen és épségben elértük a Vorosilov úti kollégiumot. Ott értesültünk róla, hogy a Főiskolán maradottakat az oroszok halomra lőtték, köztük gimnáziumi osztálytársunkat, Bódis Tónit... Azután jöttek a pufajkások, s szállásunkon minden éjjel házkutatást tartottak.

Budapest szétlőve. Több százezer magyar elmenekült – köztük kortársaink tömege –, nincs az az ország, amely egy ilyen traumát, ekkora veszteséget megúszhat! Elmentek a szemtanúk, a nemzetért küzdők, elment az új nemzedék. Mi, túlélők, a börtönbe zártak és a kivégzettek, maradtunk... Tartotta bennünk a lelket néhány egyenes gerincű író, költő, zenész, képzőművész, s jómagunk, akik mindezt átéltek... Az a hál' istennek sok millió magyar, aki, ha kell, ma is kivonul az utcára, mint akkor, 1956-ban. Mi, akiknek akkor nem tudták a gerincét megtörni, gyermekeinket hazafias nevelésben részesítettük.

Nemzetem! Képes leszel-e még fejedet a közönyből felemelni? Nemzet vagy-e még valóban?

Lesz-e végre rendszerváltás?

Mert nem volt!

Utóirat:

Elnézést kell kérjek, hiszen a korlátozott terjedelem miatt is csak vázlatos képet nyújthattam, de még így is felkavaró volt az emlékek felidézése.

Nemrég láttam egy bejátszást a TV-ben. Az „utca emberét” kérdezték, mit mond nekik ötvenhat?

Egy ifjanc válasza: – A csajom születésnapja...

Egy másik alany: – Ötvenhat? ...Passz!...

Nézem Wittner Máriát. A válaszokat hallgatja, a képernyőt figyeli... Mit érezhet?

Itt tartunk...